

Amb bones paraules

El xicle, els xiclets i la goma de mastegar

Text: **Gabriel Bibiloni**
<http://bibiloni.cat>

Les persones encuriosides per les coses de la llengua, i ja no diguem els lingüistes, sempre ens interrogam sobre l'origen de les paraules, i en les respostes que trobam sol haver-hi sorpreses notables. Avui ens demanarem d'on ve la paraula *xiclet*.

Quan els espanyols van arribar a Amèrica, van trobar que als autòctons de les terres centrals els agradava mastegar la resina d'un arbre dit avui científicament *manilkara zapota*. En la llengua nàhuatl aquesta resina es deia *tziktli*, paraula que els colonitzadors adoptaren com a *chicle*. De la mateixa

llengua els espanyols agafaren altres paraules, com *chocolate* (aproximadament *txokoatl*) o *tomate* (*tomatl*), que traspasaren a les llengües europees amb diferents adaptacions.

Durant anys i anys la paraula *chicle* va ser usada a les colònies espanyoles designant aquella llepolia natural.

Fins que cap al 1870 l'emprenedor Thomas Adams decidí de comercialitzar-la als Estats Units sota la patent *Adams New York Gum*. S'hi afegiren altres ingredients, com xarop d'arç o regalèssia i després menta, i el producte anà guanyant adeptes, fins que avui sembla un article bàsic i de primera necessitat per a molta gent. El nou producte es popularitzà amb el nom de *chewing gum*, que fou

adaptat als altres idiomes (*Kaugummi* en alemany, *gomme à mâcher* o *chewing gum* en francès, *gomma da masticare* en italià, *tuggummi* en suec, *macgumo* en esperanto, etc.). D'altra banda, la paraula *chicle*, referida a la substància natural esmentada, va passar a l'anglès (*chicle* pronunciat *txí-quel*) i a altres llengües (francès *chicle*, portuguès *chicle* i alemany *Chicle*). Però els diccionaris catalans no ens diuen com ha de ser en la nostra llengua – *xicle*, supòs –, i els arbres mexicans continuen produint-ne. Encara que el nostre producte mastegable ara no es fa amb *xicle* sinó amb derivats del petroli.

Si en anglès – i altres llengües – es diferencia *chicle* (substància natural) i *chewing*

gum (la llepolia comercial), en espanyol, tot i existir *goma de mascar*, *chicle* és avui el mot habitual per a designar la segona. La cosa que ens crida poderosament l'atenció és per què en català per a l'equivalent del mot espanyol pla *chicle* tenim l'agut *xiclet*. Si l'agafam de l'espanyol, l'adaptació normal al català hauria de ser *xicle*, mot pla. Les paraules germanes *chocolate* i *tomate* les hem adaptades de maneres diverses (*xocolata*, *xocolate*, *xocolati* o *xicolati* d'una banda, i *tomata*, *tomaca*, *tomàtec*, *tomàquet*, *tomàtiga*, etc. d'una altra), però mai amb la terminació *-et*. Si l'adaptació s'hagués fet en el segle XVI, potser ara tindríem *la xicla* (com *la xocolata* o *la tomata*) o *el xicli* (com *el xicolati*). Però les tomates ens arribaren i el *tziktli* no.

L'explicació de l'enigmàtic *xiclet* l'hem de cercar en la marca *Chiclets*, creació americana sobre l'anglès *chicle*, que co-

mercialitzà la casa Adams. Als Països Catalans i a Espanya començarem a consumir-ne massivament després que la dita casa s'instal·là a Barcelona el 1963. En espanyol es produí un "retrobrament" entre la marca *Chiclets* (escrita de vegades *chicléts*) i el mot patrimonial *chicle*. Com a resultat, *chicle*, *chiclé* i *chiclet* circularen per a designar la dolça goma, i en català s'imposà *xiclet*, tal com es llegia – a Mallorca, a la castellana – a les capsas de Can Adams.

Tot això he filat quan en principi només em proposava d'aclarir com havíem de pronunciar a Mallorca *xiclet*, si amb *e* neutra, tancada o oberta. Però si no ho aclarim amb l'article de fa dos dissabtes – «Paraules acabades en *-et* i *-eta*» –, continuarem amb el dubte. Llevat que resolguéssim de dir-ne *goma de mastegar*, com fan les llengües no subordinades a l'espanyol.

L'OPINIÓ DE L'ESPIRA

Consulta amb Antoni Xumet

Bartomeu Fiol

Un crític suplent, un comentarista, aquell que vol simplement ajudar que els llibres arribin als lectors, ha d'esser conscient de les seves limitacions i del fet que no pot sintonitzar per un igual amb tota mena de sensibilitats, per molt que estigui segur que els textos en els que aquestes sensibilitats s'encarnen realment queden – que és el que hem d'exigir a tota manifestació de la parenta pobra. Això el duu a pensar que pot ésser convenient canviar el discurs tradicional dels seus petits articles i tractar d'adoptar, adesiara, un format diferent, un format que podem dir de consulta amb l'autor.

La recent aparició de *La nuesa i el verí*, un poemari de XXXIV textos d'una gran concisió, en el qual Antoni Xumet ha fet feina deu anys (!) – el que ens dóna una idea de l'exigència i de la dificultat amb les quals ha estat realitzat – crec que mereix bé la pena d'aplicar-li aquesta forma de consulta que acab d'exposar, i que òbviament requereix una in-

Si són normals les consultes entre metges, missers i tota mena de tècnics i equips de direcció, ¿per què no hi ha de poder haver consultes entre crítics i lletraferits?

tervenció de l'autor.

Malgrat que, òbviament, el destinatari principal de tota crítica sigui el lector, ¿no pot ésser convenient provar de dialogar amb l'autor, sobretot quan aquest té algun pendant per l'hermetisme? Si són normals les consultes entre metges, missers i tota mena de tècnics i equips de direcció, ¿per què no hi ha de poder haver consultes entre els crítics i els lletraferits, autors i lectors? Plantejar qüestions a l'autor – estirar-li la llengua si voleu – també ha d'esser prou útil per a orientar el lector. ¿O això sols s'ha de poder fer en el for-

mat d'entrevista?

Pere Joan Martorell, en el molt treballat pròleg amb el qual acompanya *La nuesa i el verí*, ens parla "d'un itinerari enigmàtic" i de "un llarg viatge carfit de records i enyorança, una odissea que va de la claredat a la tenebra, del silenci al clam eixordador". Justament és per veure d'aclarir, en la mesura del possible, aquest "itinerari enigmàtic", i aquesta cohabitació de claredat i tenebra, silenci i clam, que em sembla convenient la fórmula de la consulta, per inhabitual que pugui resultar.

Perquè la parenta pobra d'Antoni Xumet – i *La nuesa i el verí* en seria la millor prova – es vol a la vegada despullada i transparent i closa i hermèticament protegida, molt en línia amb l'obra de Paul Celan i amb la d'Andreu Vidal. De fet, crec que el mateix títol del llibre és la definició més clara del que l'autor pretén fer. L'ideal del poeta és dir únicament l'irrebatible; allò tan exacte, tan precís, que ni tan sols pot ésser comen-

mat: "Fremeix l'ombra i el renou dels astres / en cada roca imposa la certesa / d'aquest instant que res mai no contorba", ens diu en el poema III. Tot és ferm i definitiu: "La cendra dels teus morts / és talment una pàtria", fa el IX. I en el XII: "Penja la fruita / madura de les branques. / Abans de caure / ja corromp tots els marges / i l'aigua de la bassa". Però aquesta pretensió d'atènyer la duresa del diamant, el fet de no poder ésser comentat, de no poder ésser obert, d'alguna manera ens porta el verí, que és una part innegable del conjunt. Perquè la pretensió d'aconseguir una *nuesa* immòbil per sempre més, que vol justament quedar – com ho pretén tota referència-

però sense fer referència a res més que a ella mateixa, aquest tancament és el que és un verí. Paradoxalment, el despullar-se esdevé cobrir-se, la claredat esdevé hermetisme. Posats a despullar-nos, també podríem despullar-nos del sentit. És el que sembla que passa en la darrera obra de Paul Celan. Com si es plantejés la possibilitat d'una parenta pobra al marge de tot discurs racional, ja que la realitat desborda la raó.

Més enllà de la consulta, no puc acabar sense consignar la meua admiració envers aquests dos versos del poema XXIII: "Una mà amiga ens deposita l'òbol / dins la boca ja balba per al vell barquer".